

ה"ימין" בצבת ה"הגמוניה הפועלית"

יוסף נדבה

המלצותיהם בקיר אטום. אפשר שתוצאה זו היתה נעוצה במהותו הנפשית של עמנו מעצם בריאתו. ההיסטוריה היהודית לדורותיה רצופה פרדוקס מוזר: משכבר הימים ייחסו לעמנו רבים מהוגי הדעות בקרב הגויים יסודות של מרדנות. אף אמרו עלינו שהננו מעוררי תסיסה בלא ליאות במגמה לערער מוסדות מדינה וחברה. וכי משמשים אנו בחזקת קטליזטורים לתנועות הנושאות עיניהן "לתקן עולם במלכות שדי". עוד בימי עזרא הלשינו "צרי יהודה ובנימין" על עולי בבל – בכתב השיטנה הידוע ששלחו למלך פרס – שהיהודים באים לבנות את "ירושלים קרייתא מרדתא" (העיר המורדת). במחקרו המעמיק על תולדות רומא גילה מומזן יהודים בעלי השקפת עולם אוניברסלית. החותרים תחת אושיות השלטון הרומי. וחוקרים אחרים דימו את הנצרות לזרוע היהדות הממוסדת. שיעודה היה למוטט את קיסרות רומא המושלת בכיפה. ניטשה הזהיר את העמים מפני דיכוי היהודים. שמא יגיעו הללו בשל כך. מרוב יאוש. להרס סדרי תבל. כידוע מילאו יהודים רבים את שורת הצמרת של המפלגה הבולשביקית ברוסיה. ואם גם נאמר. שמהפכת אוקטובר היתה טרוצקי סופה של המהפכה שהיתה טובעת בדמי מלחמת האזרחים שנתחוללה בעקבותיה.

עם כל זאת וחרף תכונות המהפכנות הטבועות. לפי המשוער. ביהודים. עולה מסקנה אחת בבירור מדברי ימי ישראל: הננו העם השמרני ביותר בתבל ככל שנוגע הדבר לחיינו שלנו ולמסגרות קיומנו כקבוץ. אפשר שפרדוקס זה אינו צריך להדהים אותנו במיוחד. הואיל ויש לנו הסבר הגיוני המניח את הדעת. אותם היהודים המחוללים. כביכול מהפכות בקרב עמים זרים. אינם אלא **יהודים**. אנשים יוצאי דופן בקהילתם המקורית. פורצי גדרותיו של "תחום המושב" היהודי בכל אתר ואתר. קיצורו של דבר, בניס לעם ישראל שנהפכו. כאלישע בן אבויה לפניו. ל"אחרים". יצחק דויטשר עקר אותם מכל שייכות טריטוריאלית. הושיבם על גבולן של ציביליזציות חוץ. בני-בלי-בית. "יהודים לא יהודים". בלשונו. נמצא איפא. לפי הגדרה זו. שהמוני ישראל. אלה האמונים על מסורת אבות פחות או יותר. קשורים עדיין בטבורם אל מקור מחצבתם. והריהם בחזקת שומרי החומות הסמונים בגיטאות מרצון. בין גיטאות של ממש ובין גיטאות של רוח. וכל עצמם מקבלים גם הם כאבותיהם לשעבר בהכנעה את עקרון "דינא דמלכותא דינא". מורשת זו של שמרנות קפואה. פרי תנאי הגלות. נשאנו עמנו גם לארץ אבות על גלי העליה הציונית. גם במרוצת רוב שנות ההתיישבות החדשה בארץ התנהל המפעל הציוני בדרך אבולוציונית; כל התפיסה. שעיקרה שמרנות ואשר נתבטאה בסיסמת "עוד דונם ועוד עז". העלתה על נס את "יום הקטנות". אף ציוותה עלינו את ההימנעות ממהפכות ומנקיטת צעדים נועזים מדי. הכל צריך להתנהל כמי השילוח ההולכים לאט". הערב והשכם הסבירו לעם. כי עקב

ה מכבר ניטשטשו מושגי "ימין" ו"שמאל" בלכסיקון הפוליטי של ישראל. ושוב לא ניתן להצביע על הבדלים של ממש בריבוד הסוציאלי הקיים בעם. מבחינת השקפות פוליטיות וחברתיות כאחת. במערכת הבחירות לכנסת שוב אין מנסרות בחלל עולמנו סיסמאות השאלות מתורת הסוציאליזם והמארכיזם. דומה כי בשנת 1951 השמיעה גולדה מאיר בפומבי בפעם האחרונה את ה"אני מאמין" של מפא"י על "התגשמות הסוציאליזם בימנו". מני אז נזכרים נציגי המערך בזהותם ה"סוציאליסטית" רק לעיתים רחוקות. כגון. כאשר ברצונם לשלם מס שפתיים לרגשות נוסטאלגיה לאידיאות מן העבר הרחוק. כל אימת שהם יוצאים מן הארץ להשתתף בוועידות האינטרנציונל השני הסוציאליסטי. גם המשך הכוסף לערך השוויוניות. שהדו הקלוש נשמע עדיין מפעם לפעם בחוצותינו. אינו אלא חלום באספמיא. הפער בין עניים לעשירים בישראל נשאר בעינו. ואולי אף החריף בשנות המדינה. הואיל ונעדר מן המשק הוויסות הטבעי. הפועל מכוח חברה הנושאת את עצמה מבחינה כלכלית. כידוע. רחוקים אנו עדיין מעצמאות כלכלית כרחוק מזרח ממערב. וכספי הסיוע האמריקאי אינם מוזרמים בכל המקרים בהתאם לקני מידה של **ייצור**. אלא לפי שיקוליהם של בעלי אינטרסים הממונים מטעם המפלגה על "קערת החלוקה".

על השיבוש במונחי-השיגרה של הריבוד החברתי בישראל ניתן לעמוד גם מניתוח תוצאות הבחירות לכנסת; לפי חלוקת הקולות הניתנים למפלגות השונות מתברר. כי עיקר תמיכתו של הליכוד באה לו מן השכבות החלשות בעם. בעוד שהמערך נהנה מאהדתם של יושבי אזורי היוקרה בערים. מכאן. שהליכוד זכאי לטעון ביתר הצדקה לייצוג אמיתי של ה"פרולטריון" משזכאים לכך האפיגונים של בני האסכולה של הסוציאליזם האוטופי שהתנדף כלא-היה שנים רבות לפני שהגענו לעצמאות מדינית. אין חולק על כך. שחיינו מתנהלים על פי סולם ערכים מסולף מעיקרו. השאלה היא. אם בכלל ניתן לחולל כיום את התמורה החברתית המתחייבת. מאז קום המדינה פקדו את ארצנו בביקוריהם משלחות-משלחות של אנשי מדע ידועי שם. פוליטיקאים מנוסים. סוציולוגים מיומנים. אנשי כלכלה ממולחים. מומחים ואנשי רוח בעלי רצון טוב ורוח נדיבה. שביקשו בדרכם שלהם לסייע לנו בעצותיהם הנבונות. כדי להקנות ממשות לחלום הציוני שהחל להתגשם לנגד עינינו – וגם לגודל השתאותו של העולם הנאור כולו – ולהבטיח את קיומה של המדינה לאורך ימים. למרבה הצער. נתקלו כל הצעותיהם

פרופ. נדבה. משפטן והיסטוריון. ראש הקתדרה לציונית באוניברסיטת חיפה. מבין ספריו: **ננוחות מן העבר**, **ניל-תולדות העזה מדינית**, **Trotsky and the Jews**. פרופי נדבה שוקד על כתיבת חיבור מקיף בשם **"האמת – ומרשת רצח ארלוזורוב"**.

שנתק החוליה האחרונה בשרשרת האמון בהנהגתה חל עם התפרסם פרשת שחיתותו של אשר ידלין. "על קמצא ובר קמצא חרבה ירושלים" ו"על יתד של מרכבה חרבה ביתר" אמר במקורותינו. באורח מקביל ניתן היה לומר, כי על עוונות מיאכל צור ואשר ידלין נפקד המערך. וכך, הודות לקואליציה שהקים הליכוד עם ד"ש, נתאפשרו חילופי השלטון, אך מובן שלא היה לו לליכוד יפוי כח מלא מן הבוחר כדי להפוך את הקערה על פיה. והשותפות עם ד"ש היתה מעצם הנסיבות מסייגת וכוללת במידה רבה. מן הראוי לציין בהקשר זה כי המשותף בין הליכוד לבין ד"ש התבטא בהעדר מצד שתייהן של הבנת קנייני תרבות שלטון בדוקים; שום קואליציה אינה מסוגלת לחולל תמורות של ממש; דינה כדן שני קטרים, משני עברי הקרונות, המושכים לצדדים מנוגדים ומשתקים את תנועת הרכבת כליל. אילו הבינה ד"ש כלל זה בטקטיקה הפוליטית והיתה מכריזה מפורשות שיש בדעתה לשרת את קהל בוחריה באופוזיציה עד שתזכה לרוב אופרטיבי בבחירות הבאות, כי אז אפשר שלא היתה נזקקת להמתין זמן רב למימוש מאווייה. עם זאת, אין להתכחש לעובדה שאולי מקובל תמרון מדיני כזה במכלול הטקטיקה רק על מפלגות טוטליטריות (זכורה לכל הכרזתו החוזרת ונשנית של לנין ב-1917, ערב המהפכה: "כל השלטון לסובייטים" מתוך הכרה שסמכות ממוצלת תשאירו חסר אונים); מפלגות דמוקרטיות לעומת זאת יוצאות מהנחת יסוד שהדמוקרטיה היא מעצם טבעה משטר של פשרות, ודרכה של כל קואליציה שהיא מושתתת על הסכמים לווייתורים הדדיים.

ג

אנו מגיעים לעיקרו של טיעונו: בשל עצם מהותו האורגנית, האימננטית, של מבנה החברה הישראלית, קשה כקריעת ים סוף לחולל בה תמורה בסיסית. מדובר ב"חטא לדמיון", רעה חולה שנתשרשה עקב קנאותם של אידיאליסטים לשעבר, שהיו אמנם בעלי כוונות טובות, חלוצים למופת, תמימי דרך, שתרמו מזדמם ומחלבם למען רעיונות הומנים מקודשים ואשר ביקשו לשנות את הטבע האנושי כדי לעצב ממנו טיפוס יהודי חדש, ואולם הם לא שיערו מראש את הצפוי מהרס רקמת נשמתו של היהודי שאינה בנויה לעמוד בטלטלת הזעזוע של "ניסויים חברתיים". זה שמונים שנה שרוחה של תנועת הפועלים, שרוממות הסוציאליזם היתה בגרונה, מרחפת על המפעל הציני בארץ. אמנם, כבר חלפו שנים רבות מאז נמוג חזון ה"פאטה מורגאנה" המארכסיסטית, אך רוח יומרותו האוטופיסטית מוסיפה לפקוד אותנו עד עצם היום הזה. רגשי ההתנשאות של החוגים ה"מתקדמים" עדיין פועמים בלב צאצאיהם של חלוצי האתמול, אף-על-פי שצאצאים אלה נתרקנו זה מכבר מן החיוב המצוי במסורת אבותיהם.

אנשי ה"עליה השנייה" (אף-על-פי, שלפי גירסה אחת ירדו כ-90% מהם שנים אחדות לאחר עלייתם), החלו למנות את ראשית תולדות ההתיישבות בס עצמם; סגירה של שנת 1906 קדמה כביכול לכל, כל שהיה קיים לפני כן לא היה אלא "שוב רקוב"; האיכרים, שעמלו בפרך ובזיעת אפם כדי להשתכר פת לחם, כונו לגנאי בשם "בועזים", "נצלנים קפיטליסטים"; ברוב יהירותם זלזלו אנשי ה"עליה השנייה" אפילו במפעלו של הבארון ומצאו בו פגמים. בה בשעה שהאמת ההיסטורית קובעת, כי בלעדי הבארון לא היתה נבנית התשתית ל"מדינה שבדרך" ולא אז של מדינת ישראל לעתיד לבוא, רק בדיעבד, לאחר שכבר נכון בידיהם השלטון על מוקדי הכח בארץ, גילו אנשי ה"עליה השנייה" רוחב לב של מעניקי חסות והשגירו בניהם מליצות תפארת להעתיקן על ראשי הראשונים.

בני ה"עליה השנייה" הגיעו לארץ לאחר כשלוש המהפכה הרוסית הראשונה ב-1905, וכאן הוסיפו לחלום על הגשמת האידיאלים שקנו בנעוריהם ב"ארץ המובטחת". השקפת עולמם עוצבה ברוח המהפכנים הרוסים של אז, וזו התנכרה ליוזמה הפרטית. לקניין האישי ולשאיפות ה"עושק" של הפרט.

השלטון הזר הכפוי עלינו – לראשונה התורכי ולאחריו הבריטי – נוצרה מציאות המחייבת צעידה עקב בצד אגודל, לא לזעזוע מוסדות ארץ, לסגל לעצמנו כושר התפשרות ובדרך כלל להשלים עם הייש הקיים, ויהא זה עלוב כאשר יהי.

ב

בקווים כלליים ניתן לאמר, כי המשטר בישראל, שהיה, כפי שצינו, שמרני ביסודו, נתקיים עד מאי 1977, כלומר עד ה"מהפך" שחל עם עלייתו של הליכוד לשלטון, רבים – חסידים ויריבים כאחד – ציפו למהפכה רבתי שתחולל בכל שטחי חיינו. הרגשה כללית רווחה במדינה: הגענו לפרשת דרכים היסטורית. מעתה ואילך יחולו תמורות מפליגות וקוטביות במדיניות, בכלכלה, בחברה ובחיי התרבות ותוך שנים מספר ישתנו פני המדינה מן הקצה אל הקצה.

ואכן, כבמטה קסם כמו הגיחו ועלו ממחשכי מרתפים ה"חלכאים והנדכאים" מיום אתמול, אלה שנתקראו בשם אנשי "ישראל השנייה", דרוכים כולם להתנער מן העלבונות וההשפלה שספגו במשך 29 שנים עקב התנשאותו של המשטר המסואב שהודח סוף סוף מכסאו, ואילו מצד אחר, ציפו חוגי ה"שמאל", מתוך חרדה וזעזוע נפשי עמוק, לרעידת אדמה שתגיע את אמות סיפי המדינה והחברה. היו שקבלו מרה על מיגורו של השלטון ה"נאור" והתנבאו כי לא יעברו ימים רבים ומן הפינות האפלות של ביתינו יעלו בזה אחר זה כוחות ה"ריאקציה" וה"שחור" לעשות שמות בכל חלקה טובה בעם. המשורר יהודה עמיחי השמיע נבואת נכאים על ימי הביניים החשוכים החוזרים ובאים ועל ליקוי מאורות טוטאלי הממשמש ובא. ומה עצה היה הוא יכול להשיא לאיסטניסים, יפי הרוח והנפש: "המשכיל בעת ההיא ידום". החרה החזיק אחריו עמוס עוז שקרא מתוך עקת לב שהגיעה השעה להוציא את הקסדות כדי להתגונן מפני שעטת "ההונים", כביכול המאיימים לרמסנו בדהרת פריהם. היו שקראו לגייס מחדש את הפלמ"ח כדי לעמוד בשער לעומת ה"פשיזם" העומד לפרוץ ולהשתולל. יצחק בן אהרון פסק בפועל על מרי ואי השלמה עם הכרעת הבוחר, מה לו דמוקרטיה ומה לו עקרון הרוב! אך אמר המשורר: "אין בודקין בשעת סכנה"; והסופר א.ב. יהושע עוד הרחיק לכת מהם, וברוח "מהפכנית" נאמנה הכריז בלא מורא שאין רע "במלחמת אזרחים קטנה", אולי לצורך טיהור האווירה...

על המהפכה שהכל דיברו בה ואשר לא באה לעולם, נעמוד להלן, אך מן הראוי להקדים ולומר, כי חילופי השלטון ב-1977 אמנם לא נעשו בתנאי נוחות אופטימלית, נהפוך הוא. לאמיתו של דבר יותר משהיה זה נצחון למחנה ה"ימין", ניצבנו בפני גילוי של תבוסה של מחנה ה"שמאל". תנועת העבודה אכן לא נתנסתה באבדן גמור של שליטתה על הבוחר; עמדות היסוד שלה לא נתמוטטו, אלא שהיא הוטעמה טעם מר של נסיגה בלבד. אין ספק, כי הצבעה מסיבית של אנשי "ישראל השנייה" סייעה להסיט את המוטטלת לצד ימין, אך, בסופו של דבר, הוכנס שינוי רק בסדר ה"ריהוט" בבית, משמע, במיבנה החברה הישראלית. אך לא נתרחה העקירה הצפויה למגורי קבע חדשים, והתזוזה, ככל שניתן היה לתת בה סימנים, עדיין היתה "מהפכה אשכנזית" לפי אופיה.

ואף זאת, הליכוד לא עלה לשלטון בכוחות עצמו בלבד, ומכל מקום, לא עמד לרשותו רוב אופרטיבי לאפשר לו להיות אדון לעצמו. במידה רבה נעשתה המלאכה למענו על ידי ד"ש – המפלגה החדשה שצצה במפתיע באופק הפוליטיקה הישראלית, ואשר דמתה בראשיתה להתחדשות מרעננת, אף עוררה התלהבות של אמת בקרב תומכיה שבאו לה מכל צבעי הקשת הפוליטית. תבוסתה של תנועת העבודה באה לה, כביכול, על "דרך השלילה". חלק מן העם מאס בה עקב הסתאבותה ושחיתותה, אך לא עמד לו העוז להרחיק לכת עד הסוף. חסידיה המסורתיים של תנועת העבודה ביקשו להענישה בלבד. ללמדה לקח על קלקלתה, אך לא להנחית עליה מהלומת כלליה. דומה

העברית בארץ. כך נוצרה מה שקרוי בזרנון הפוליטי "עילית יוצרת-אומה". על כל יומרותה וזכויות היתר שלה. יתירה מאז: הודות לתמרון מחושב השתלטה תנועת הפועלים על המשדרים הארץ-ישראליים באירופה – משרדי ה"חלוץ" שהיו ממונים על חלוקת רשימות העליה לתנועות הנוער. ממילא מובן, שחברי השמאל הועדפו על פני תומכי המפלגות היריבות במחנה הציוני.

עם זאת יש לציין, כי צמרת מפא"י, אף שהיתה מאוחדת לגבי רוב יעדי ההגשמה שהיא קבעה לנגד עיניה והצליחה תמיד להתייצב כאיש אחד נגד יריביה מחוץ, לא היתה עשויה מעור אחד. ניכרו בה שני רבדים – האחד ייצג את בני ה"עליה השניה" והאחר את אלה שנימנו עם אנשי ה"עליה השלישית", שבאו לארץ בשנות ה-20 המוקדמות. לאחר ש"תבשמו" בדרכי השלטון הקומוניסטי ברוסיה ולמדו מדרכיו, בני הרובד הראשון הדגישו בעיקר את הצד האידיאולוגי שבמפלגתם, ובעלותם ממרח אירופה לארץ הביאו עמם בכל זאת מקצת ממורשת אבותיהם ומדרכי המתונות המקובלות על היהדות; אחדים מהם אף הספיקו לטעום את טעם הבישת ספסלי הישיבה; ואילו בני הרובד השני הדגישו בעיקר את הצד ארגוני שבתנועה וסיגלו לעצמם את כללי הטקטיקה החלה על תפיסת השלטון והחזקתו. חברי מפלגת צ.ס. (ציונים – סוציאליסטים) ברוסיה, אף-על-פי שהם עצמם נרדפו על ידי השלטון הסובייטי ואף טעמו את נחת זרועה של ה"ייבסקציה" למדו מלקחי המהפכה על ארסה ורשעותה, ואחד מעקרונותיהם המוקדשים היה, שאין לבדוק בציניותיהם של מחוללי המהפכה, ולרוב כל האמצעים הננקטים בידיהם כשרים למהדרין ואין להתייחס יתר על המידה מחמת נקיפות מוסר ומצפון. בעלותם לארץ הפכו ראשי הזרם הזה את מועצות הפועלים של "אחדות העבודה" (ולמים של מפא"י וההסתדרות) בערי הארץ למעוזם העיקרי (עמם נמנו מרדכי נמיר, אבא חושי, זלמן ארן ואחרים). עסקנים פעלתנים ונמרצים אלה, שופעי בטחון עצמי בלתי מסויג, הישרו מרוח הבולשביזם על המפלגה כולה ונתייצבו מאחורי כל מאמץ לדכא בכח וללא היסוס את יסודות ה"ריאקציה" כל אימת שהם מעיזים להרים ראש, כגון, הרביזיוניזם, שהחל גואה בחוצות הארץ בשלהי שנות ה-20. פעמים נפערה תהום בין נציגי האסכולה ה"אידיאולוגית" לבין נציגי האסכולה ה"אירגונית". (על תופעה מאין זו עמד לימים ארטור קסטלר ברומאן הנודע שלו "אפלה בצהריים" לגבי בריה"מ בעצבו את שני הטיפוסים המנוגדים זה לזה באופיים – של איבנוב וגלטיקין). בשנות ה-30 המוקדמות ניטש במרכז מפא"י ובוועד הפועל של ההסתדרות וויכוח סוער וממושך על ההצדקה שיש בנקיפת אמצעי אלימות נגד הרוויזיוניסטים, ובן גוריון היווה בבחינת גשר בין שני המחנות המתנצחים בהטיפו לפשרה – "אלימות מבוקרת";⁵ ברם, בידוע, שכל אימת שנפתח פתח לאלימות מבוקרת מותרת בליט ברירה רצועת המותר והמסויג, וסופה של האלימות שהיא מגיעה למימד חסר רסן. ואכן, עוד ב-1923, הוקיע משה סמילנסקי את מנהיגי הפועלים על שהשליטו במודע את שלטון האגרון ברחוב היהודי. באותה שנה ביקשה ההסתדרות לדכא את הפועל המזרחי שניסה לתומו להתארגן כגוף עצמאי ולהעלות תביעה לחלוקת עבודה צודקת לכלל העובדים במשק על סמך הסכם הדדי. "האמנם חשבתם כי על ידי אגרון, על ידי איומים ועל ידי אלימות תעמידו את הישוב על הצדק ועל הישר? וכי לא למדתם עוד מן הנסיון המר, שאגרון אינו מורה ושדיקטטורה, ואפילו של פועלים, אינה מחנכת את

הקולקטיביזם היה נר לרגליהם. לאחר מהפכת אוקטובר ב-1917 נעשו רבים מהם לחסידי המשטר האדום. דוד בן גוריון ויצחק טבנקין הכריזו על עצמם לא אחת שהם בולשביקים.⁴ לנין היה נערץ עליהם ושימש דגם לחיקוי הליכותיו ותכסיסיו. בן גוריון הדגיש גם את "אהבתנו הנאמנה" לרוסיה, ונציגי האגף השמאלי של "פועלי ציון" התדפקו על דלתות האינטרנציונל השלישי, הקומוניסטי, אך לדאבונו ליבם, לא נתקבלו לתוכו. עם זאת היו לו לבן גוריון שתי הסתייגויות מן המשטר הסובייטי, האחת בשל יחסו השלילי לציונות; לדעתו ניתן היה למזג קומוניזם וציונות בלא חשש לשעטנו, והשנית – שלילת שיטת הטרור שהיתה נהוגה ברוסיה הבולשביטית. על עמדתו הנלהבת של בן גוריון לבריה"מ ערער משה ביילינסון, אף הוא חבר מפלגת "אחדות העבודה": "מי שמקבל באהבה נאמנה את המהפכה הקומוניסטית" – כתב – "מוכרח לקבל את אמצעי הטרור".² מן השפה ולחוץ דיברו ראשי מפלגה זו על "הגמוניה פועלית" בארץ, תוך הודעה מגומגמת, בחצי פה, שניתן להבטיח את ההגמוניה אפילו במסגרת משק פלורליסטי, אך עם זאת סמכו ידיהם בגלוי על עקרון מלחמת המעמדות, ותיכנונו הקמתה של קומונה גדולה, אוטרקית, שלימים נמצא לה תחליף מעודן בדמות "חברת העובדים", המוסיפה לפרוש את יריעתה על כל מערכת חיינו עד היום. היו חברי מפלגה שהתמידו בדבקותם בקומוניזם לאורך ימים, כגון שמואל יבנאלי, שהכריז בשנת 1931 (!) בוועדת החינוך של הסוכנות היהודית: "יום יבוא ואנו ניטול מכם את פרדסיכם ונחלקם בין הפועלים, נפקיע את בתיכם ומגרשיכם".³

פועל יוצא של תורת הבולשביזם הוא העיקרון הישועי, שלפיו המטרה מקדשת את האמצעים. כאשר מחדירים בליבו של הפועל את ההכרה, שהקפיטליסט גוזל ממנו ומילדין את פח לחמו, לא ניתן בכלל לסייג את השימוש בכח למען הגשמתו של הצדק חברתי. כידוע יצאו לו לברל כצנלסון מוניטין של מוסר למופת, ועם זאת לא חשש גם הוא להתבטא גלויות, ש"מעל להליכים של הדמוקרטיה הפורמאלית קיימים יעדים מטרות וערכים שכדי להשיגם מותר גם "לפגוע בה".⁴ הוזה אומר, כי הדמוקרטיה היא בסופו של דבר משטר על תנאי.

נסיון ההיסטוריה של הסוציאלי-דמוקרטיה באירופה מלמדנו, כי מאז ומתמיד היה גדול כוחה באגרון ובהטבעת חותמה על חיי המעשה, ומתוך דבקותה גם ברעיון הקולקטיביזם, הצטיינה בשיטתיות בהשכנת אחדות בקרב פלגי המחנה השונים, חרף מחלוקותיהם, היא השכילה לסגל לעצמה תרבות שלטון הולמת לשם כך; בכח הליכוד ברי היה לה, כי ניתן להבטיח את האינטרסים למען כלל רכיבי האיחוד. בסיכומו של חשבון, מוטב להן לסיעות לעשות יד אחת ולהלך בצוותא, מאשר למעוד כל אחת בדרכה הנפרדת.

גם הסוציאליסטים העבריים בארץ ניחנו בכושר אגרון מעולה, והתגבשותו של שלטון השמאל מראשית שנות ה-20 עשוי לשמש נושא רב ענין לחקר תהליך ריכוזו של כח בידי מיגזר חברתי אחד. ייסוד ההסתדרות ב-1920 היה ציון דרך רב משמעות בהתפתחות המפעל הציוני בארץ, הקמתה של ה"קיסרות האדומה" היה בגדר "פלא יצירה" מסוגו. עד מהרה נוקזו כל מקורות המשק העברי ומשאביו לאפיק אחד, ועל פי מווסתי התנועה נשקו חיי הישוב העברי כולו; בפרפרזה על תוכנית לורד בווריק בתקופת מלחמת העולם השנייה, ניתן לאמר, כי ה"קיסרות" האמורה חלשה על גורל היחיד בארץ ישראל למן ה"עריסה ועד קבר", לשכות עבודה, קופת חולים, חברת בנין, מאחזי התישבות, ארגוני שיווק, בנק, ארגון ה"הגנה", מפעלי תרבות וספורט וכיוצא באלו – למעשה, כל רשת היצירה והפעילות הישובית לסוגיה, היו נתונים בידיה ולפיקוחה של מפלגת הפועלים. למן 1928, בהנחייתו של בן גוריון, השתלט מנגנון "אחדות העבודה" על ההסתדרות והסתעפויותיה והפך אותה לכלי שלטון אדיר בידו. כעבור שנתיים (בינואר 1930) עם שקם המיזוג בין "אחדות העבודה" לבין "הפועל הצעיר" ונוסדה מפלגת פועלי ארץ ישראל (מפא"י) – נעשתה זו למפלגה מונופוליסטית ולגורם הדומיננטי והמכריע במכלול ההווייה

1. מיכאל בר-זוהר, **בן גוריון (האיש מאחורי האגדה)** ת"א, 1986, עמ' 85.
2. יוסף גורני, **אחדות העבודה 1919 – 1930** (היסודות הרעיוניים והשיטה המדינית), ת"א, תשל"ג, עמ' 130.
3. זאב זבוטינסקי, **הרוויזיוניזם הציוני במאבקיו**, ת"א, תשמ"ז/1986, עמ' 260.
4. **דבר** 10.2.1926.
5. איטיה שפירא, **הוויכוח בתוך מפא"י על השימוש באלימות**, 1932 – 1935, **הציונות**, מאסף, כרך ה' ת"א, תשל"ח, עמ' 141 – 181.

המעמד הבינוני בארץ, אלה שנתקראו בשעתם "החוגים האזרחיים", למן שנות ה-20 עלו בתוהו. מי ימנה את מספר ארגוניהם ופגיהם למקצועותיהם. עדותיהם ומעמדותיהם – "האזרח", "התאחדות בעלי הבתים", "התאחדות האיכרים", "הציונים הכלליים", "התאחדות בעלי התעשייה" וכו'. אופייני היה הדבר, כי לבחירת אספת הנבחרים הראשונה ב-1920 התייצבו לא פחות מ-9 רשימות שתומכיהן נימנו עם המרכז והימין. ניכר היה מלכתחילה, כי ליבם של כל אלה אינו נתון כלל לפוליטיקה ולשלטון, אלא להבטחת האינטרסים הכיתתיים הצרים שלהם בלבד.⁶

מצב זה לא נשתנה אפילו כאשר שונו פני הישוב העברי תכלית שינוי עם גלי ה"עליה הרביעית" (למן שנת 1924 ואילך). – ברובם תנוונים ובעלי מלאכה ממזרח אירופה, שעד מהרה נרתמו למשימה ופתחו במסע תנופה רב היקף לבניין ערי הארץ ומושבותיה ופיתמוח ניצני התעשייה בה. תוך שהם משאירים את רישומם בנוף הכלכלה של הישוב עד עצם היום הזה.

מן הראוי לציין, כי למן הרגע הראשון בו דרכה רגלו של בן "המעמד הבינוני" על אדמת המולדת נתקל ביחס של בוז ועלבון מצד מחנה הפועלים, ומתוך כך הוא נאלץ לפעול באווירה של משטמה גלויה. אפילו ד"ר חיים וויצמן, שלא נימנה מבחינה רעיונית עם הזרם הסוציאליסטי בציונות, אף על פי שברבות הימים מצא הוא במחנה השמאל בעל ברית פוליטי נוח וסלחני, התבטא בלעג מופנן כלפי עולי "נאלוקי" ו"דזיקה" (פרבריה היהודיים של ווארשה), ובאחד מנאומיו אמר מפורשות: "מכירים אנו בחובותינו לאמור את האמת מא"י שחלק ידוע מן החומר האנושי הזה אשר נתקבץ לארץ ואין הארץ נוחה להם. מקצתו אפשר ייבלע בתוך המשק התעשייתי והמסחרי... אך גם יהיה הכרח לחלק ממנו לעזוב את הארץ לגמרי".⁷ שופרות השמאל עוד הרחיקו לכת בהשמצת היסודות ה"פוליטיים" הללו. שיצרו, לדעתם, "שטף עכור" ב"חברת המופת" הניבנית והולכת בארץ.

באותם ימים המצוקה והאבטלה בארץ, בשעה שמשבר רוח מדכדך פקד בעיקר את בני ה"עליה הרביעית", מצא לו "המעמד הבינוני" סיגור נלהב בז'בוטינסקי, הלה יצא חוצץ להגנתם של אלה לא משום שיקולים פוליטיים אופורטוניסטיים ולא מתוך גישושים אחר בעל ברית אפשרי נגד השמאל, אלא משום שהוא הבן הנאמן לדמוקרטיה ולליברליזם של המאה ה-19. האמין בלב שלם ביעודו של היחיד במאבקו לחירותו ולזכויותיו. הוא שלל כל קולקטיביזם וכל נסיון לכוון מדינת משטרה. שהיתה אמורה לכופ על אדם "אושר", מושג שלדעת השליטים, לא היה הנשוא עצמו מסוגל, כביכול, לתפסו בעליל. בראש כל חוצות הכריז על עצמו ז'בוטינסקי שהוא "בורגני בן בורגני בחסד עליון", ובמאמרו הקלאסי "אנחנו הבורגנים" (1927) העלה נימוקי הגיון מוחצים במגמה לעקור מלב "המעמד הבינוני" את תסביך הנחיתות שכירסם בלא הרף בנפשו. אין לו, לדעת ז'בוטינסקי, לשום איש המבורך ברעיון היוזמה הפרטית, במה להתבייש. אמר, נהפוך הוא. עליו להיות חזר תודעה שהוא נושא שליחות ראויה לשמה ושרק בכח היחיד, היוצר והחותר להישגים, נתאפשרה הקידמה האנושית במרוצת כל הדורות. "הגורם האינדיבידואלי בפיתוח היצירה הוא גורם יסודי ובלתי נמנע. האנושות אינה צועדת לקראת הסוציאליזם – היא צועדת לכיוון ההפוך". שני ניסויים עגומים הביאוהו להשקפתו זו: האחד, הניסוי הגדול – ברוסיה, והשני, הקטן – בארץ ישראל. חברה, שנעקר ממנה יסוד

היצבורי?⁸ בלשון דומה הצטרף גם הסופר י.ח. רבניצקי לגינוי התנכלות השמאל על ביתו של ראש הוועד בהדר הכרמל, חיפה. בהתריעו על ה"שערוריה הגדולה"⁹ שלא נמצא איש שיזעק עליה, אך מובן, שמנהיגי השמאל לא שעו לא לעצתו של ה"בורגני" סמילנסקי ולא לקטרוגו של חברו הקרוב של ביאליק, ובסופו של דבר נאלץ "הפועל המזרחי" להרכין ראשו ולהסתגל לתנאים כפי שהוכתבו לו.

אמצעי אלימות דומים אך ביתר חריפות ננקטו בידי מפא"י ועסקני ההסתדרות נגד הרביזיוניסטים והסתדרות הפועלים העצמאית שהוקמה על ידם ("ארגון עובדי הצה"ר ובית"ר") ב-1930, ואולם תוצאת המאבק היתה שונה. תלמידי ז'בוטינסקי לא נכנעו, חרף הרדיפות שהיו כרוכות גם בשפיכת דמים, בחרם ובנידוי, לא נרתעו אפילו לנוכח קרבנות.¹⁰ בייחוד עוררה את חמת השמאל דרישתו של ז'בוטינסקי לשבור את המונופול של ההסתדרות, הואיל ומעולם לא היתה הסתדרות זו ארגון פועלים מקצועי גרידא, אלא כלי פעולה פוליטי בידי אנשי מנגנון מפא"י, וחברי הצה"ר ובית"ר סרבו, כידוע, באורח עקרוני, לקבל את תורת מלחמת המעמדות והשבתות ההרסניות, ואף לא את הדגל האדום ואת חג ה-1 במאי.

כל המתחקה על שרשי תנועת הפועלים בארץ מראשיתה, ומנסה לעמוד ביחוד על השפעת מהפכת אוקטובר על עיצוב אופיה ודרכי פעולתה, אינו יכול שלא לאבחן גם היום בשרידי רישומה – ויהיו אלה סמויים וחבויים מתחת לפני השטח ככל שיהיו – אף יגלה בלא קושי את "נוגדני" הארס של הבולשביזם, האידיאלוגיה עשויה לעיתים להדחק אל חביונות נפש של אדם, כמעט בלא הותר לה עקבות, מה שאין כן כשמדובר באורח התנהגות, בגילויי טקטיקה; הללו נקלטים לעיתים עמוק עמוק באורגניזם הפוליטי, נצמדים למסגרותיו ונהפכים למשהו בגדר מיתאר קבע, כמוהם כהרגל שהפך לטבע.

חשש זה מפני תוצאות התגבשותו של השמאל בארץ לכלל "מפלגת ל"י", כותב ז'בוטינסקי שנים רבות, והוא מעז להסיח את דאגתו זו באזני בן גוריון (במכתבו מ-30 במארס 1935) בעקבות דחיית ההסכם שנועד להשכין שלום בין המחנות היריבים בארץ ולמנוע את התפרצותה של מלחמת אחים. (כזכור דחתה ההסתדרות את ההסכם במשאל עם ברוב גדול!).

"אמרת ל"י", כותב ז'בוטינסקי; "שהנני מגזים... מימי נעורי זכרתי את הקסם המכניע שבתורת מארכס, את שלשלת ההגיון שאף חוליה לא תוציא ממנה אלא באלימות, אתה ובני דורך, יוצרי תנועת העבודה הציונית, מזגתם את התורה ההיא עם הציונות מזג עדין מאוד...עתה באו דורות שלא ידעו את נפתולכם ולא השתתפו בחיפושי האמת שלכם...הוא בכלל יש תכונה חדשה לכל הנוער ה"עכשווי"...אינם נוטים להתעמקות, נוטים ל"הן ו"לאו" בולט, פשוט, ראשוני וברוטאלי...במה תילחמו נגד הברוטאליות הזאת!... בזמן האחרון עלעלתי הרבה בעתונות האגף השמאלי שלכם, מה שהפליאני – היא אכזריותם האנושית, חוסר רחמים על בשר ודם ונפש; אותה התכונה שנתגלתה במרתפי הלוביאנקה (בית הכלא במוסקבה הידוע לשמצה בחקירותיו ועינויו בידי הצ'קה – י.ג.)..."

ד

כשלונו של מחנה ה"ימין" מראשיתה היה מותנה גם הוא בעצם תכונות האופי הטבעיות בו, אף שהחשיבו ראשי המחנה הזה לפגלותיו ולשכבותיו את יסוד הארגון בהקמת גוש מלוכד לקראת התמודדות ומאבק, נבצר ממנו להגיע לאחדות מנימית, ההדגשה בתפיסת עולמו של המחנה האזרחי היתה ביוזמה הפרטית, במאמציה היחיד, בזכותו המוקנית של היחיד להלך בשבילים הרצויים לו, נחלי המרץ והתנופה המבורכים של הפרט זרמו באפיקים שונים, אך לא השכילו ליהפך לנהר עוצמה מלוכד וגדול.

עובדה היא כי כל הנסיונות להתארגנות פוליטית של אנשי

6. הארץ 25.7.1923
7. ברל רפטור, ללא הרף (מעשים ומאבקים), ת"א, תשל"ג – 1973. ספר א, עמ' 153
8. כתבי ז'בוטינסקי, מכתבים, ת"א, ללא תאריך, עמ' 43 – 44
9. יגאל דרורי, התארגנות המעמד הבינוני בא"י, קתדרה ירושלים תמוז תשמ"ז עמ' 44.
10. דן גלעדי, המשבר הכלכלי בימי העליה הרביעית (1926 – 1927) "הציונות" מאסף; כרך ב תשל"א עמ' 119 ואילך.

ההתלהבות שגילו המומחים בקרב חברי הקבוצות והקבוצים והביעו בתוך כך את התפעלותם ממסירותם ומן האידיאל המניעים אותם. לא ראו חברי הוועדה בצורת ההתיישבות זו כמעט כל סיכוי להצלחה. לדעתם מן הצורך להפסיק את ייסודן של קבוצות חדשות ולהפוך את הקבוצות הקיימות למושבים. קיצורו של דבר, דו"ח המומחים הצביע על נקודת התורפה בכל המפעל הציוני בארץ, וכל זאת נאמר בלשון מדעית יבשה, עניינית. בלא כל פניות אישיות. בלא שום משוא פנים ובלא רצון לקנטר. ואולם, בעת ההיא כבר היתה הדומיננטיות של השמאל בזירה הציונית מורגשת ומכרעת. ועל כן נגזו הדו"ח לאחר פולמוס קצר ונוקב, ומאז כמעט לא טרח איש לנער ממנו את אבק הגנזך כדי להוציאו לאור הפומביות ולנתחו לאור המחקר ההיסטורי.¹⁵

טבעי היה הדבר, ש"החוגים האזרחיים" במחנה הציוני יראו בזבוזינסקי ובמפלגתו בעלי ברית, שעמם יש לנסות ולגבש חזית משותפת כנגד השמאל. אך הדבר לא נסתייע, ניתנה האמת להאמר, שמלכתחילה לא תלה זבוזינסקי תקוות רבות באפשרות ליכודם של זרמי המחנה הזה. הוא הכיר את אנשי "המעמד הבינוני" מקרוב וידע את מגבלותיהם כל אימת שנוצר הצורך להחלץ להתמודדות המחייבת עמדה איתנה. שעת רצון נאותה אכן נקרתה על דרכו של מתנה הימין בשנת 1931. אך היא הוחמצה. בעת הקונגרס הציוני הי"ז בבאזל הונחלה תבוסה ליריבו הגדול של זבוזינסקי, ד"ר וייצמן. ולרגע קט נוצרה אפשרות להעביר את ירושת המנהיגות לידי זבוזינסקי. ד"ר וייצמן עצמו היה סבור, שהצדק ההיסטורי מחייב פתרון כזה. ואולם בשלב ההצבעה המכריע באה האכזבה; זבוזינסקי לא עלה לשלטון בשל מורך ליבם של צירי "החוגים האזרחיים".¹⁶

ב-1933, בקונגרס הציוני הי"ח, סגרה מפא"י את מעגל השתלטותה גם בהסתדרות הציונית; הודות לעלילת הדם שרקם מחנה השמאל סביב רצח ארלוזורוב זכתה מפא"י לנצחון מוחץ בבחירות (44% מכלל הצירים) והנחיתה מהלומת תבוסה על יריביה מתחריה היחידים – הרביזיוניסטים.

1

אנו חוזרים עתה לשנת 1977, עם עלותו לשלטון של מנחם בגין. תלמידו המובהק של זבוזינסקי, בראש הליכוד, הדעת היתה נותנת, כי המהפך שיחול בסדרי החברה יביא לשינוי מצב הדברים מעיקרו. כך, מכל מקום, סברו הן אלה שהצביעו למען הליכוד והן שאר בני שכבות העם, אף שאולי לא נראתה להם לאחורונים דרכו של הליכוד בכללו ושל שותפו הדומיננטי "חרות" בפרט.

והנה, גם כאן נכונה למחנה ה"ימין" אכזבה מרה. שוב הוכח כי בשנים הארוכות בהן ישבו יריבי השמאל באופוזיציה, לא השכילו לשנן את עיקרי תרבות השלטון, המקובלים בכל דמוקרטיה: כלל ראשון להבטחת חילופי שלטון של ממש ולשינוי המדיניות מחייב את החלפתם של קובעי המדיניות במשרדי הממשלה השונים. מובן, שמפלגות במדינות דמוקרטיות שונות קובעות לעצמן מתכונות והיקף חילופין בקנה מידה הנראה להן. בארה"ב למשל, מקיפים חילופי הפקידות שיעור העולה על שני מיליוני איש. מקובל שם מה שקרוי בשם "שיטת השלל"; המפלגה המנצחת מפצה את בוחריה במספר רב של משרות מכל הסוגים. בין

הדחף הפרטי ממישור ההווי השרוי בצל קולקטיב משתלט. סופה להכשל כשלון חרוץ.¹¹

זבוזינסקי נימנה עם ראשוני הוגי הדעות שחזו מראש את דרך התדרדרותו של המארכסיזם כאידיאולוגיה חברתית בעלת תוקף. התפתחות הטכנולוגיה והאוטומציה עתידה לחולל תמורות שאין שיעור להן. מארכס, כידוע, השתית את עיקרי תורתו וחיזונו על הנתונים שמצא וראה במו עיניו באנגליה של המחצית השנייה של המאה ה-19. אך מאז נשתנו תנאי דורנו לחלוטין; המושג "פרולטריון" נתקעקע על פי עצם הגדרתו! העליה המתמדת במספר עובדי השירות במשק לעומת עובדי הייצור (בארה"ב הגיעו שני הסוגים הללו לכלל שוויון מספרי כבר בשנות ה-50 למאה הנוכחית). מפריכה את טענת הסוציאליזם מיסודו.

יתירה מזו: בישוב העברי לא עלה הסוציאליזם מעולם על דרך המלך אפילו בתחומי ההלכה הפסוקה שלו; סיסמאותיו הנבובות הופרכו בפי עסקנים תאבי שלטון בלא כל זיקה למציאות. כדי לכסות על מערומי הצביעות האידיאולוגית נזקקו חכמי השמאל לשינוי השם, ולצורך זה השתמשו במטבע לשון חדש: "סוציאליזם קונסטרוקטיבי" (מכאן שיש גם סוציאליזם דסטרוקטיבי) – מה טיבו של זה? בפועל לא היה זה סוציאליזם כלל, אלא תהליך גובר והולך של המנגנון הביורוקרטי. אפילו הערך המקודש של שוויון לא נתקיים בארץ אלא על הנייר בלבד. עוד בוועידה ה-5 של "אחדות העבודה" (1926) הצביעה אחת החברות על היווצרם של שני מעמדות: בני פועלים ובניהם של פקיד מוסדות ההסתדרות החיים ברמת חיים גבוהה, זוכים לכל מיני טובות הנאה, ומנהלי המנגנון מעסיקים אפילו עוזרות בית!¹²

ה

למרבה השנייה, היו אלה בני "המעמד הבינוני" בגולה, "ציונים של יום יום", השוקדים על פרנסתם בעמל כפיים, שמימנו את מה שכונה לימים בשם "ארץ ישראל העובדת". האהדה הטבעית שרחשו ציונים בכל העולם לחלוצים עבריים, מגשימי האידיאל בגופם, – היא היא שהניעה את ה"בורגנים" בתפוצות להזרים את תרומותיהם למפעלי ההסתדרות ולקבוצים, ואף לכסות את גרעונותיהם שתפחו והלכו בלי הרף. ("סולל בונה" פשט את הרגל עוד ב-1927!). הד לאירוניה זו כבר נשמע בדיוני הקונגרס הציוני הי"ד ב-1925; ציר "המזרח" מפולין, הרשל פארבשטיין¹³ הטיח כלפי הפועלים שהם אוכלי לחם חסד וסמוכים על שולחנה של התנועה הציונית. לעומתם קופחה ההתיישבות העירונית כליל. והיה מי שטען בחמת זעם נגד מימון "ניסויים קומוניסטיים בזבזנים" על חשבון היהודים הסחופים והדוויים באיזורי המצוקה באירופה, ובקונגרס הציוני ה"ט"ו ב-1927 תבע אחד הצירים מדרום אפריקה, שיש לתמוך בשני המעמדות – במעמד הבינוני לא פחות מאשר במעמד הפועלים – והוסיף: "רוצים אנו לתמוך בפועלים, אבל אין אנו רוצים שינטעו בארץ איבת מפלגות וטרור. לא נרשה להם שיראו לנו תמיד את האגרוף".¹⁴

ב-1928 הועמד מצב הדברים בארץ במבחן אובייקטיבי בעקבות פרסום דו"ח המומחים, מדובר בוועדת מומחים (תעשיינים ובנקאים בעלי מוניטין בינלאומי), שמונתה בעקבות ההסכם שנחתם בין ד"ר וייצמן מצד אחד לבין מנהיגם של ה"לא-ציונים" (ולואי מרשל) מצד אחר, והיתה אמורה לערוך סקר מדוקדק של משק הישוב העברי כדי להתוות קווי פעולה לסוכנות המורחבת שעמדה להיווסד. הוועדה עשתה בארץ חודשים אחדים, בדקה את כל התנאים במקום והעלתה מסקנות מרחיקות לכת במגמה להחליף אחת ולתמיד את משטר הפילנתרופיה בגישה עיסקית בריאה. היא שללה לחלוטין את היות הישובים העבריים תלויים בתקציבים הלאומיים ואת השפעתה המופרזת של הסתדרות העובדים של השמאל על כל ענפי הכלכלה. טענה חריפה השמיעו המומחים האלה נגד קיפוח בני השכבות של בעלי ההון הזעיר. בה בשעה שלדעתם, דווקא בעלי היוזמה הפרטית ומשקיעי כספם במשקים פרטיים צריכים לחוות את הלוח והבסיס היעיל של כלל ההתיישבות. חרף

11. זאב זבוזינסקי, **הרוויזיוניזם הציוני בהתגבשותו**, ת"א, תשמ"ה/1985, עמ' 211 – 217.
12. יונתן שפירא, **אחדות העבודה ההיסטורית** (עוצמתו של ארגון פוליטי), ת"א, תשל"א – 1975, עמ' 137.
13. יוסף גורני, שם, עמ' 287.
14. דן גלעדי, **הישוב בתקופת העליה הרביעית (1924 – 1929)** בחינה כלכלית ופוליטית, ת"א, תשל"ג – 1973, עמ' 308.
15. דן גלעדי, שם, עמ' 236 – 238.
16. יוסף נדבה, **זבוזינסקי והקונגרס הציוני, 1931** בצרון, ניו יורק, תשרי, תשמ"ב, עמ' 17 – 28.

לייחס להסתדרות הישגים מפוארים בכל שדות הפעולה החיוניים בימי משה ועברה. בימי משבר ושפל לציונות הבונה. עם זאת, שורת ההגיון מחייבת, שעם קום המדינה יחול שינוי ערכי גם לגבי מוסד זה. לדעת הכל לא ניתן עוד להמשיך בקיומם של שני "מלכים" המכהנים ב"כתר" אחד. ואכן, בראשית המדינה ניסרה בחלל האוויר סיסמת הממלכתיות. ביוזמתו ופרי רוחו של בן גוריון. אלא, שההכרזות הנאצלות לחוד והמציאות הקובעת לחוד, וכל עצמן לא היוו הסימאאות הללו אלא כסות ליצר השלטון שלא דעך. הנה, אמנם, תוך כדי עריכת המסע הנלהב להשלטת הממלכתיות, נהפך צה"ל לצבא העם כולו; הצבאות הפרטיים – הפלמ"ח, האצ"ל והלח"י (אחר רצח ברנאדוט) – פורקו אף על פי שהתהליך עורר בעקבותיו פולמוס ומורת רוח בחוגים מסויימים. כן הוכרז על כינון מערכת חינוך ממלכתי ועל ביטול הזרמים. ואולם מבט מעמיק יותר ב"מהפכה" שנתחוללה בקול ענות גבורה היה בו כדי לפקוח אפילו עיני תמימים ולהעמידם על הדברים לאשורם. אמנם הוכרז על ממלכתיות, אך עמה לא בטלה הפוליטיזציה. מפא"י שמרה בקפדנות רבה על ה"לטיפונדיות" המקודשות שלה. ריכוזם של מוסדות נפרדים ועצמאיים לכלל גוש מגובש אחד שירת בסופו של דבר לאמנה. את המטרה הפוליטית של מפלגה זו.

בד בבד עם מסע ההתחשדות לקידום הדמוקרטיה בישראל נותרה בעינה "תורת השלטון" המפא"ית על טוהרתה. ובשל העיוורון שהיכה רבים שלא היו אמונים על משטר דמוקרטי אמיתי. קיבלו רבים בלא עוררין את סיסמתו הידועה של בן גוריון: "בלי חרות ומק"י! ואכן, כמה מיוצאי האסכולה הרביזיוניסטית לשלוחותיה זכו להשתבץ, למשל, במערכת הביטחון או משרד החוץ והדיפלומטיה של ישראל!

החינוך הממלכתי אף הוא לא היה במדה רבה אלא ענין ערטילאי; שנים רבות בתקופת המנדאט נלחמה הסתדרות המורים על עצמאותה הארגונית. אך בסופו של דבר נאלצה אף היא לכרוע ברך תחת מכש-מפלגת הפועלים; לבסוף נעשתה כפופה למפלגת השלטון וקיבלה עליה את מרותה.¹⁸

ואשר להסתדרות – בן גוריון אף לא ביקש מעולם להחיל עליה את עקרונות הממלכתיות. לא היה בדעתו לשמוט מידי מפלגתו קלף שלטון שאין לו תחליף. ומכאן האינרציה עומד המוסד הזה על מכונו עד היום. אמרנו כי בשעתו הצביע זבוטינסקי על הצורך לבטל את המונופול של ההסתדרות בשדה העבודה. ובתקופת המדינה עשתה תנועת החרות מפנה חד בגישתה האידיאולוגית והקימה בתוך ההסתדרות את סיעת "תכלת לבן" בנסיון לכבוש את ההנהגה מבפנים. במערכת בחירות אחת להסתדרות זכתה סיעה זו ב-28% בקירוב מכלל קולות החברים. אך בבחירות שלאחרי כן כבר ירד כוחה ל-21% בקירוב. ונראה, כי כיום שוב לא ניתן להבקייע את המבצר המשוריין שטופח בידי מפלגת הפועלים במשך שנים רבות.

אפילו יזכה הליכוד לרוב מוחלט בכנסת, ספק אם יעלה בידו לחולל שינוי במיבנה ההסתדרות באמצעות חקיקה. דומה, כי בעתיד הנראה לעין ייבצר מידו להיחלץ מן המילכוד הכפוי עליו בתוקף מורשת העבר. מה עוד שאין להעלות על הדעת אפשרות של מהפכה באקלים הפוליטי השורר במדינת ישראל כיום. אפילו תהא נכונות לכך מצד חוגים נרחבים של דעת הקהל. זוהי אכן הדילמה שבינתיים אין לה פתרונים. ■

בכירות ובין זוטרות. גריפת פרסי ה"זכייה" אינה נושאת אופי רעיוני דווקא. אלא של חלוקת "נכסים" מטעם ה"בעלים" החדשים. בריטניה לעומת זאת נוהגת אחרת וביתר צניעות. פקידי נציבות השירות (Civil Service) נשארים ברובם המכריע על כנם; מתחלפים רק, כאמור, קובעי מדיניות המשרדים.

הליכוד נהג משום מה "לפנים משורת הדין" אפילו לפי הנוסחה הבריטית. וגילה רוחב לב בלתי מצוי. פרופ' יחזקאל דרוך, איש המערך, הצביע בשעתו על מידה "אבירית" זו תוך השמעת הערה צינית: "עם עלות הליכוד" אמר. "חלה עריפת ראשים מועטה מדי" ואכן, מכל המנכ"לים של משרדי הממשלה, רובם ככולם אנשים שנימנו עם המערך. התפטר רק מנכ"ל אחד. זה של משרד החוץ בטענה שאין הוא מוכן לשרת תחת שר החוץ החדש. כל השאר נותרו על כנם. ומובן מאליו, שאף אם לא נתכוונו מראש ובזדון לחבל בתוכניות המוצעות של השלטון החדש. נהגו באורח טבעי לפי התפיסות הרעיוניות שהורגלו להן.¹⁷

זהו צד אחד במערכת אבני הגוף שהליכוד עצמו הניח על דרכו מרצון ובהיסח הדעת מתוך "ליברליזם" יוצא דופן. כאילו כדי להקשות על עצמו במתכוון את המירוץ להנהגת התמורות.

ואולם עד היום ניצבת בפני הליכוד תקלה אובייקטיבית חמורה לאין ערוך. והיא ההסתדרות. ספק אם ניתן אי פעם לממשלה "ימנית" כל שהיא להגשים את תוכניותיה היוזמות שלא ייראו לעיני ראשי ההסתדרות. בפועל משמשת "חברת העובדים" מכשיר בידי המערך להשתמש בו לפי צרכי הפוליטיים בלא כל התחשבות בהליכי הדמוקרטיה התקינים. בהכרעותיו של הבוחר ואפילו לא בטובת המשק כולו. סמלי הדבר, שמזכ"ל ההסתדרות יושב בכנסת מטעם המערך. ושוב, אין מדובר כאן ב"קבוצת לחץ" בלבד. אלא במנוף רב עוצמה שכח טלטלתו רב והוא מסוגל לשנע את כל המהלך החברתי לפי "מצפן" קברניטיו. דוגמה אחת לעוצמת ההסתדרות אפשר לצטט מנסיון שרי האוצר. תחילה זה שכיהן בימי שלטון הליכוד ואחר כך – זה שכיהן בתקופת ממשלת האחדות: כאשר ביקש יורם ארידור, שר האוצר מטעם הליכוד, מראשי ההסתדרות להסכים להקפאת תוספת שכר העובדים במשק בשיעור של 3% בלבד, נענה בסירוב ולעומת זאת, בהנחיית המערך, נענו ראשי ההסתדרות להקפיא את תוספת השכר כדי 11% בעת כהונתו של שמעון פרס כראש ממשלת האחדות.

תאמרו: זוהי רק דוגמה אחת לעיוות שיטת הדמוקרטיה ואין בה כדי ללמד על הכלל. אך לא כן הדבר; ניצבים אנו לא לפני דוגמה אחת בלבד. אלא לפני תופעה חד פעמית שאין לה אחר ורע בשום משטר דמוקרטי בעולם. כל כולה לדעת חוקרים בלתי משוחדים מגלמת ההסתדרות אנומאליה. יציר כלאיים. אנאכרוניזם שעבר זמנו. – תרכובת משונה של יסודות קוטביים – מעסיקים ומועסקים, חברים הון והשקעה וקופות גמל למיניהן מוסד "קפיטליסטי" לצד זכר לעקרונות סוציאליסטים עמומים משכבר הימים. אפשר, שכל לידתה של אנומאליה זו היתה בתנאים הלא נורמליים בהם פעל המשק העברי בתקופת המנדאט. במסגרת משטר עיון, יתכן שכדי לעקוף את גזירות השלטון נאלצה תנועת הפועלים השלטת לכוון מעין "מדינה בתוך מדינה". ומה שלא ניתן לה לסוכנות היהודית, נציגתה הפורמאלית של האוכלוסיה היהודית, לעשות מכוח סמכותה שלה. השתמשה בכלי לא – "ממלכת" זה לביצוע תוכניותיה. ואכן, אין ספק, שיש

17 Iza Shazkansky and Alex Radian "The Likud - Government and Domestic Policy Change" The Jerusalem Quarterly, No. 18, 1981.

18 יונתן שפירא **עילית ללא ממשכים** ת"א 1984 עמ' 68 ואילך. 1932 1935 **הציונות** מאסף כרך ה